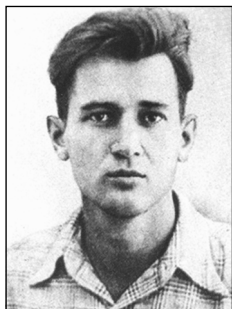

Микола Жулинський

ДУХОВНИЙ ПРОВІДНИК УКРАЇНИ, АБО ЧИМ ТРЕПЕТАВ ДУХ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА?

17.04.2008 р. у приміщенні Національного академічного драматичного театру ім. І.Франка відбувся літературно-мистецький вечір до 90-річчя від дня народження Олесь Гончара. Зі словом про письменника-академіка виступив директор Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України академік Микола Жулинський.

Суть людини — в її духовній унікальності.
Олесь Гончар. Запис у щоденнику 18 червня 1970 р.

Творець “Собору” сорок років тому запитував: “Нова ота ера загірна, чи не збайдужіє вона до слова поетів?..”

Із сумом відповідаємо: “Збайдужіла. Не прислухається ота нова ера до болісного слова письменника і щодо його ж запитання “Чи збагачується духовно сучасна людина?” змушені визнати, що українська нація сьогодні духовно знесилена, морально ослаблена, світоглядні її орієнтири невиразні, а основне, не тріпоче її дух так, як трепетав дух Олесь Гончара.

І сьогодні, як і сорок років тому, ми змушені запитувати в себе самих, як запитував у свого покоління устами Миколи Баглая Олесь Гончар: “Як бути справжнім? Як досконалитись?”

Як маєш повестись, щоб відчуті себе перед лицем всесвіту вінцем природи?.. Нащадки прийдуть, спитають колись: ану, якими ви були? Що збудували? Що зруйнували? Чим ваш дух трепетав?..”

А мудрий, болісно чутливий до морально-духовних деформацій української людини письменник поривався вірити й переконати в цьому своїх читачів, що ми будемо жити “в мудрій злагоді з природою”, відчуватимемо і знатимемо “насолоду праці і поезію людських взаємин”. І де ж та “мудра злагода з природою” в наші часи? Правічні конча-заспівські луги та заплави, де любив прогулюватися Олесь Терентійович, перетворені новітніми “мічурінцями” на сліпучу від білих пісків сахару, береги символу України Дніпра відгороджені котеджами новітніх браконьєрів життя від звичайної людини вниз ген аж до Хортиці — і це плондрування природи ведеться вже сучасними геростратами, “пігмеями з вибухівкою”, які тепер руйнують не прадавні кам’яні собори, а собори людських душ. Письменник передчував цю духовну нівеляцію людини, розчинення її національного Я в сурогатах культури споживання, намагався застерегти і світ український, і світ планетарний від духовного спустошення та космополітичного розчинення в масі безликих, зденаціоналізованих суб’єктів інформаційного мегасуспільства. Перечитаймо ту ж “Тронку” або “Твою зорю”, вдумаймося в щоденникові записи, і ми ще міцніше утвердимось в думці, що для Олесь Гончара основним було збереження духовності: “Духовність людини така ж тонка, як озонний шар, що захищає планету. Тонка й тендітна, а забезпечує життя в усіх

його видах. Коли проломлено шар духовності — гине людина; коли проломлено шар озоновий — приречена планета. Мабуть, тільки віра, висока моральність — наука людяності — можуть прийти сучасному людству на допомогу...”

Олесь Гончар тривожився тим, що так немилосердно загрозливо втрачається в українській людині ота Франкова “віра в силу духа”, що глобалізація формує так звану космополітичну людину, для якої національні цінності — мова, культура, історія, традиції, сама держава не важать багато, що бездумне споживання такої переважно сурогатної, космополітичної культури неминуче призводить до національного нівелювання особи та до бездуховності, аморальності, дистрофії почуттів та естетичних смаків.

Та головний його біль — духовне знекровлення України. 7 червня 1994 р. Олесь Терентійович занотує: “Духовно Україна знекровлена вкрай. Оцей жалюгідний парламент. Гризня політиканів... Щоденні вбивства у підворотнях, де мафія розтерзує своїх конкурентів. Нація опинилась у наскрізь корумпованій державі...”

Щось змінилося за ці чотирнадцять років від поставленого Великим Українцем діагнозу? Змінилося. Тільки на гірше. Та письменник вірив у щасливу долю України й намагався відродити віру у своєму народові, бо був переконаний, що без віри не відродити духовну ідентичність. Гончар-філософ усвідомлював, що навальні процеси квазіглобалізації неминуче викликать спротив націй, що зміцнюватимуть національні держави, духовно мобілізуватимуться етноси перед загрозою національного знеособлення, що буде виразнішим “універсум відмінностей” (Ж.Бодріяр). Тому письменник вважав, що саме національна інтелігенція має щоденно й самовіддано виконувати свою гуманітарну місію, передусім “бути на варті чистоти мови, збагачувати її всебічно, повертати їй первісну естетичну красу, мудрість, милозвучність — ось наше національне надзавдання” (запис у щоденнику 12 червня 1994 р.).

Олесь Гончар бачив, що Україна ще далеко не виграла ту найстрашнішу війну, яку вела тоталітарна комуністична система — “війну з українською духовністю”. Про це він роздумує в щоденнику 30 березня 1994 р.: “Замість моральної людяної духовності винятково підступний терористичний режим наповнював душі цілих поколінь сурогатами найбrehливішої з ідеологій, де під машкарою “інтернаціоналізму” і навіть “гуманізму” ховалась кривава звіряча личина імперії, азійська сутність сатанинської диктатури”.

Усією своєю творчою діяльністю — від новел “Модри Камень” і “Весна над Моравою”, романів “Прапороносці”, “Таврія”, “Перекоп”, “Людина і зброя”, “Собор”, “Тронка”, “Берег любові”, “Твоя зоря”, повістей “Микита Братусь”, “Щоб світився вогник”, “Партизанська іскра”, “Бригантина”, “Далекі вогнища”, новел із циклу “Південь”, оповідання “Чорний Яр” і новели “Спогад про океан” до дивовижно щирих, мудрих “Щоденників” — Олесь Гончар намагався возвеличити українську людину, вдихнути своїм натхненним словом віру в самобутність національної історії, мови, культури, природи, традицій, порятувати українську душу від спустошення. Він мріяв і, головне, усе робив для того, щоб українське суспільство було нормальним суспільством, тобто “це коли все суспільство живить свою мову і культуру” (запис у щоденнику, без дати. 1966 р.).

Заради духовного відродження України, відновлення історичної пам’яті народу Олесь Гончар ініціює відбудову Золотоверхого Михайлівського собору, цього шедевр двох епох — XII століття й розквіту українського бароко XVII-XVIII ст.

Його уява бачила цей прадавній Золотоверхий на Михайлівській гірці, як бачила й відроджений козацький собор — справжній шедевр народної архітектури в робітничому селищі Зачіплянка над Дніпром. Цей собор, як пише Олесь Гончар у такому актуальному на сьогодні романі, символізує “відгомін життя невмирущого”, “предковичну красу”, “дух величавої вільності” й боротьбу за чисті, наповнені світлом людські душі, за “поезію людських відносин”. Де сьогодні та “поезія людських відносин”, яку переживав фронтовик Гончар і зумів так поетично схвилювати та емоційно чутливо відтворити у “Прапороносцях”? І це на тій жахливій війні, яка вчила ненавидіти, змушувала ожорсточуватися до зловісної

спраги вбивати і вбивати, молодий письменник розгорнув велику правду про українських людей, звичайних селян із Поділля, яких війна змусила робити щоденну, але смертельно небезпечну роботу. Робити війну. І спокутувати безневинну вину. Бо були на окупованій території.

І замість того, щоб зловтішно вишукувати в літері “Л”, що супроводжувала мінометника Олесь Гончара альпійськими гірськими перевалами, радянську символіку, подумаймо краще, чому “Прапорноносцями” зачитувалися мільйони людей. Спробуймо відчути ті настрої солдатів Другої світової, які охопили їх і наповнили сподіваннями на мир, на краще життя після перемоги, врешті-решт, простим сподіванням на життя. Адже вони були такі молоді, так мріяли кохати, так чекали повернення додому. В одному ряду з легендарними “Прапорноносцями” стоять романи “Людина і зброя”, “Циклон” — скільки в них світла, надії, віри та мрійництва!

Гончар любив світло. Він, здається, викохував його в людських душах, прагнув запалити в кожному індивідуальному храмі української душі свічку віри в перемогу добра, повернути, як він занотував 15 травня 1995 р. в “Щоденнику”, “підірвану чи й зовсім втрачену віру в Бога”. Пам’ятаймо, що правда Гончарового часу і його особистого духовного змагання полягала в тому, щоб “творчістю своєю яось ще живити дух знесиленої нації”. Він шукав ту силу прозріння, яка здатна порятувати духовно ослаблену Україну. Бо можна відбудувати “національні Збройні сили, кордони, митниці... Та ще складніше буде — відродити й розбудувати українську духовність. Це праця для багатьох поколінь. Чи стане снаги?” — запитував художник і громадянин 30 березня 1994 р.

Самотність огортала Олесь Гончара в останні роки його життя, але він із особливою, загалом властивою для нього емоційною чутливістю реагував на всі події як в Україні, так і на пострадянському просторі. Читав багато, особливо газети, слухав радіо й дивився телевізор, болісно переживав трагічну долю Чечні, яка у крові боролася за свою свободу. Та найбільше хвилювала його доля України, рідної мови, літератури, культури, збереження історико-культурної спадщини, відчуження молоді від свого, національного, аморальність, ожорсточення почуттів та соціальної поведінки.

Олесь Гончар знав, що національна держава може й повинна постати на основі духовного споріднення людських індивідуальностей, бо ще Гегель свого часу визначав: “Держава є власне дух народу”. Тому й записав у щоденнику 7 вересня 1994 р.: “Якщо здобудемось на всенациональну єдність, нас не здолає ніхто!” Усе частіше спогадами поринав у своє драматичне минуле, оглядав уявою своє життя, яке здавалося таким довгим. Бачив себе солдатом-студентом, солдатом-оточенцем, в окопах над Россю, блукальцем десь за Білгородом, який поривається вирватися з оточення, і в’язнем, який помирає від спраги в Холодногорську 1942 року серед 100 тисяч невільників... Переходив уявно через “страшні й чаруючі Альпи”, втішався “молодою славою” “Прапорноносців” і схилював у душевних муках на Голгофу “Собору”...

У травні 1995 року Олесь Гончар був гірко опечалений цькуванням його не так чужими, як своїми. Але й це не ожорсточувало митця, хіба що огортало в скорботні роздуми. Тоді, 16 травня, він справедливо скаже: “Не розуміють того, що коли я помру, поменшає світла на Україні”. Так, духовного світла, яке випромінювала добра, чиста, зболена долею України душа художника, поменшало після його смерті на нашій землі. Тож запалімо всім українським миром духовну свічу його пам’яті в кожній українській душі, щоб не меншало світло духовного провідника України.